

שתי גרסאות מאוירות לספרה של מיריק שניר "למה כל לילה

אני עייפה?"

ד"ר ישראלה וייס

ליזכרה של חנה לוי סופר שאהבה ילדים וספרי ילדים ונפרדה מאתנו בטרם עת.

תקציר

לאיור מקום מרכזי בספרי הילדים, ותפקידיו רבים ומגוונים. הספר **למה כל לילה אני עייפה?** מאת מיריק שניר יצא לאור בשתי מהדורות בהפרש של 13 שנים: בשנת 2002 ובשנת 2016. את המהדורה הראשונה אייר נתן הלפרן (הקיבוץ המאוחד, 2002), ואת השנייה תמר נהיר-ינאי (יסוד, 2016), וסגנונם שונה מאוד. באיוריהם יש כדי לחזק את התפיסה שלאיורים השפעה רבה על תהליך קליטת הטקסט של ספרי ילדים. במאמר זה בחנתי את הטקסט ואת המסרים שהוסיפו המאיירים – כל מאייר בסגנונו, בחותמו האישי ובעקבות השקפת עולמו.

איור ספרי ילדים

באיור ספרי ילדים, המאייר משמש מתווך בהעברת מסרים אל הילד, ולכן "המשימה הראשונה של המאייר היא להבין הבנה מעמיקה את אופי הטקסט ואחר כך לתת חיים וצורה להבנה הזאת במדיום התמונה" (Lanes, 1980, 109-110). על המאייר לוודא ש"האיורים מסייעים לצמיחה הפנימית של הילד. הוא יכול לשאוב מהם ביטחון עצמי ולחזק את הדימוי שלו בעיני עצמו... עליו להיות רגיש לעולמו הפנימי של הילד ולסייע, בצד הטקסט, לצמיחתו... האיור שבספר הילדים חייב לעמוד בקריטריונים ייחודיים לעולם הילדות" (סונין, 1989, 99). מכאן שהמאייר אינו עצמאי, אלא כפוף לצורכי הנמענים של הסיפור, גילם והתפתחותם וכן להשפעתן של המוסכמות באותה העת, להשקפת הסופרת ולבחירתה.

במאמר זה אבחן את הספר **למה כל לילה אני עייפה?** כאמור, הספר אויר פעמיים: בשנת 2002 הוא יצא לאור באיורו של נתן הלפרן, ובפעם השנייה, בשנת 2016 באיורה של תמר נהיר-ינאי. איוריה של נהיר-ינאי יצאו תחילה בספר שתורגם לערבית במסגרת ספריית "אלפנוס", וכעבור חודשים מספר יצא הספר בעברית מאויר באותם האיורים, בהוצאת יסוד. היות ש"ספר ילדים מאויר הוא תוצר תרבות בעל ערך חברתי וחינוכי הנושא בטקסט, באיור ובעיצוב הצהרה ערכית מכוונת" (גונן 2000, 41), אנתח במאמר זה את הטקסט ואת שתי גרסאותיו המאוירות, ואבחן מה הוסיף כל מאייר לטקסט ומה איוריו מוסיפים לילד ולמבוגר הקורא לו.

הטקסט: למה כל לילה אני עייפה?

מיריק שניר מציגה באתר הבית שלה את הסיפור כסיפור משפחתי שסיפרה בתה לנכדתה: "למה כל לילה אני עייפה?" שאלה ים את אמה אחיעד. זו סיפרה לה את גרסתו הראשונה של הסיפור הזה, ואני סבתה השלמתי את המלאכה". הסיפור הוא סיפור מסגרת: ראשיתו בדיאלוג בין אם לבתה השואלת "למה כל לילה אני עייפה?", והוא מסתיים כשהאם מרדימה איבר אחר איבר: "ואישון/ אחר/ אישון, / הן עכשיו/ שוכבות לישון./ הידיים, / הרגליים, / אף/ ופה, / כבר ישנים./ האוזניים, / העיניים, / אחרונים:/ האישונים/ ומחר/ השכם בבוקר, / הם יקומו/ ראשונים" (הקיבוץ המאוחד, 2002, עמ' 18-20), והבת מבקשת "עוד נשיקה!"

גוף הטקסט בנוי מפירוט פעלים לפי מיון של איברי גוף, שהם אולי מקור עייפותה של הבת. אלא שהאם אינה מתארת סיטואציות קונקרטיות מחיי הילדה שהמאזין יכול להזדהות אתן, אלא פעולות רבות שילדים רגילים לעשות במהלך היום.

לסיפור תבנית קבועה: הצגת כל איבר בבית נפרד. בפתחה: "... התעייפו, כי כל היום..." ובסיומו: "לכן/ כה התעייפו". גוף הבית מורכב מ-12 פעלים מתחרזים. רוב המילים מוכרות לילד אך חלקן מורכבות, לדוגמה: "אף נגרף" (עמ' 13) או "אוזניים צרמו" (עמ' 15) או האנשה של האוזניים: "בלשו והסתודדו" (עמ' 15) ושל העיניים: "הזעיפו ועפעפו" (עמ' 16). (הציטוטים כולם ממהדורת הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2002).

הטקסט מאפשר לילדים לשחזר את מעשיהם במהלך היום ולהבין את מקור עייפותם. הוא מזכיר להם שהיו עסוקים בפעילות אינטנסיבית. הטקסט אוניברסאלי ואקטואלי, ואין בו סממנים מקומיים. במהלך היום הילדים פעילים, אך לא תמיד זוכרים מה עשו ומה סיבת עייפותם, אבל לפני השינה נוצר מגע אישי בין הילד להורה המרדים, ורשימת הפעלים יכולה לעורר את הזיכרון ולהיות מפתח לשיחה ביניהם.

בסיפור המסגרת מוצגת אם המיישנת את בתה. היחסים ביניהן טובים – מודל חיובי לחיקוי. הם מאופיינים במגע נעים ובשיח אוהב: "אמא נשקה לי, / ברוך/ וליטפה", האם מכנה אותה "בת מתוקה!", והילדה לפני הירדמה מבקשת "עוד נשיקה!"

באתר הסופרת מצוין שהספר מיועד לבני 3-9, אך מאחר שאין בו גיבור שניתן להזדהות עמו, ומן הסתם ההורים המקריאים לילדיהם את הספר לפני השינה כבר עייפים וממהרים לסיים את קריאתם, סביר להניח שרק מיעוטם משתמשים בו כנקודת מוצא לשיחה על אירועי היום, ולכן ילדים עלולים להשתעמם מהקראת הפעלים ולהעדיף ספרים אחרים. כאן עבודתו של המאיר יכולה לסייע ולהוציא את הספר מתבניתו הפשטנית. מאחר שאין בטקסט אפיונים אינדיבידואליים ותיאורים של האם, של הבת ושל המרחב, הטקסט פתוח לפרשנותו האישית של המאיר.

המאייר נתן הלפרן

הנוסח הראשון של האיור פורסם ב-2002 בהוצאת הקיבוץ המאוחד. המאייר הלפרן אייר **גיבורה** בגיל הגן. פניה גדולות יחסית לגופה ועיניה מודגשות, מה שעלול לעורר חרדה אצל ילדים אף שהיא מחייכת ובטוחה בעצמה. הילדה עומדת תמיד בחזית הציור ושאר הדמויות קטנות יותר. גודלן של הדמויות המתחלפות המצויות ברקע אינו קשור למרחק ולפרופורציה משום שבציורים אין עומק ואין פרספקטיבה, והדבר בא לביטוי בכל הציורים, לאורך כל הספר.

באיור התקריב (קלוז אפ) של הגיבורה אין תפיסה ילדותית. הלפרן אפיין את הגיבורה כישראלית פעלתנית, אסרטיבית וערנית. היא מופיעה תמיד בקדמת התמונה, ממדיה גדולים ביחס לשאר הדמויות ומבטה ישיר. בפתחה ובסיומם היא לבושה בכותונת לילה המזכירה את החולצה הכתומה שהיא לובשת לאורך הספר. על החולצה כתוב בבירור "ישראל" בעברית ובאנגלית, ולאורך מכנסי הטרנינג הלבנים מצויר פס כחול – כל אלה מחזקים את השייכות הלאומית. שתי סיכות ראש מזדקרות על שערה משני צדי הפוני; אלה דומות למשושים ומשושים לה חזות של חיה.

את התנהגות הגיבורה, הנמענים יכולים לזהות כהתנהגות המאפיינת ישראלים. כל איור שלה הוא הצהרה, מראה ביקורתית המשקפת את התנהגותם של הישראלים: מבטה ישיר וערמומי כשהיא

מפרקת או מרכיבה (עמ' 6), במרחב הציבורי היא חולצת נעליים (עמ' 9), מדברת בקול רם בטלפון (עמ' 11), מקנחת את האף באופן בוטה (עמ' 13), מאזינה למוזיקה באוזניות בקול כה רם עד שאפילו המטס האווירי אינו מפריע לה (עמ' 15), מציצה אל אחרים באמצעות משקפת בלי כל מבוכה, וגם הם מציצים אליה (עמ' 16). ציורי הדמויות והרקע סימבוליים.

הדמויות השונות, (של ילדים ושל מבוגרים), מפוזרות על פני הדף, מצוירות מזוויות שונות – לעתים מלפנים ולעתים מלמעלה – ומייצגות התרחשויות רבות. באירים מוצגות סיטואציות אפשריות שאינן מוזכרות בטקסט. הסיטואציות מלאות הומור, תנועה ומבנה מעניין, והדמויות רבות וצפופות. בגלל כל אלה נדרש מהנמען להתרכז בכל התרחשות בנפרד ולנסות להבניה. ההתרחשויות לקוחות מעולם הילדים ומעולם המבוגרים, לדוגמה, תאונת הדרכים שבגללה כולם צועקים ומקללים (10). הלפרן מוסיף מבע על פני דמויותיו וכך מעביר את רגשותיהן.

כדי להעביר את המסר, הלפרן השתמש בסימנים **משפת הקומיקס**: ידיים, רגליים ופה מלווים בקווים המלמדים על תנועות בוטות ועל דיבור בקול רם. הדברים באים לידי ביטוי גם ברמקול, שמגביר את שירת הילדה המשתמשת במיקרופון, בהוצאת הלשון ובתנועה המגונה ביד, שמלמדת על זעמם של השותפים לתאונת הדרכים. המאייר בחר להדגיש בצבע אדום את איבר הגוף שהטקסט מדבר עליו: את האף האדום וקינחו בעוצמה, את האוזניים המאזינות למוזיקה הרועשת באוזניות ואת העיניים הבולשות בשפת הים.

המאייר **הוסיף כמה פעלים** שאינם מופיעים בטקסט, כגון ידיים הקורעות נייר, רגליים הבעטות בכדור ומדושות באופניים ופה נושף. ויש גם התייחסות לבעלי החיים: כלבים נובחים ופרות גועות.

סמלים לאומיים מפוזרים לאורך הספר באופן ישיר, כגון ילדים מנופפים בדגל ישראל (6) או מטס צבאי (15) או כובע טמבל על ראשיהם של מיטיבי לכת (9). הלאומיות מובעת גם באופן עקיף

באמצעות הצבעים כחול ולבן: כדור ים (9) ובגדיהן של דמויות רבות מסמלים חלוציות וצניעות, וגם באופן ישיר – "כובע טמבל" צבוע בכחול ולבן הפך לסמל לאומי, מאז ציוריו הידועים של דוש.

נופי הארץ המלווים את הספר הם סימבוליים, ובכל כפולת עמודים אנו רואים מרחב שונה: פארק ובו בריכת מים, שבילי אופניים ומופעים (8-9), כבישים פקוקים ותאונות דרכים (10-11), אזור כפרי ומרעה (12-13), עיר צפופה ובה בית משותף שדייריו סובלים מרעשי שכנים ומסכסוכים (14-15) וחוף ים הומה אדם (16-17).

הטקסט כתוב במרכז הדף ומיושר לימין. הרקע צבוע כמשטח אחיד של צבע "נקי" בגוון בהיר: כתום, ירוק, תכלת וטורקז, וכך אינו "מתחרה" בטקסט.

הסיטואציות השונות קשורות לחיי הילד, בעלי החיים והמבוגרים, ולכן הספר מעניין גם את המבוגר הקורא אותו לילד. במצבים ההומוריסטיים יש משום פיצוי על הטקסט השבלוני. כל הדמויות לבנות עור, ולכן אין ייצוג למגוון הקבוצות הקיימות בארץ.

אמנם הילד המאזין לסיפור ומסתכל בתמונות מתקשה להזדהות עם הגיבורה המפחידה וחסרת הפרופורציה, ועם זאת הוא יכול להזדהות עם התנהגותה. הוא מרגיש שהתנהגותו נורמטיבית משום שגם הגיבורה מתנהגת כמוהו: מפרקת, חולצת נעליים, צועקת, מקנחת את האף בקולניות, מאזינה למוזיקה רועשת ו"מתצפתת" זרים, ולכן אף שהתמונה מוגזמת, מורכבת ועשירה, הוא מרגיש שהיא משקפת את המציאות המוכרת לו. ההורה מקריא את הספר וצופה באיורים המעלים ביקורת נוקבת על החברה הישראלית, ובכלל זה על חינוך הדור הצעיר, ומבין את ביקורתו של המאייר על "הישראלי המכוער", אבל בתוך כך הוא גם צוחק על עצמו. הספר בנוי בשתי קומות: הוא פונה אל הילד ואל המבוגר הקורא לו, וזאת בזכות האיורים, המעניקים לו עומק ומשמעות.

המאיירת תמר נהיר-ינאי

הגרסה השנייה של הסיפור יצאה לאור בתחילה ב- 2015 בערבית, בהוצאת ספריית "אלפנוס", במימון קרן גרינספון, שתמכה כספית בחידוש איורי הספר. חודשים מספר לאחר מכן יצא הספר לאור גם בעברית בהוצאת "יסוד".

בגרסה זו מופיעים דפי פתיח הנקראים בלשון המקצועית "תדביק" (בגרמנית: "פורוץ"). שני תפקידים יש לדפים אלו: תפקיד טכני – לחבר את גוף הספר, ותפקיד אסתטי ורעיוני: "גשר בין הכריכה ובין הדף הראשון. דפים אלו "מכניסים"

את המתבונן אל הספר ו"מוציאים" אותו וככאלה הם עשויים למלא תפקידים וויזואליים, תכניים או רעיוניים שונים, להכניס את הקורא-המתבונן לאווירת הספר, לעטר, לספק מעבר הרמוני" (גונן, 1999, 61). בספר זה דפי הפתיח מרמזים על סגנונה של המאיירת. בדף הפתיח דוגמא חוזרת של

מעוינים בגוון תכלכל ועיטורים מרחפים: חלילית, קוביית בד רכה וצבעונית, ילדה נמה ובובתה. העיטורים הם חלק מהפריטים המאורים המופיעים בהמשך בגוף הספר, והם מכניסים את הקורא לסגנון הציורים ולאווירה המתוקה של הילדות. אותו רקע מופיע גם בסיומו של הספר עם פריטים נוספים.

ואכן, כמובטח בכריכה ובדפי הפתיח, המאיירת איירה גיבורה יפה, מתוקה ונעימה שאינה נראית מקומית. כדי להקל על המתבונן לזהותה, הילדה מופיעה לאורך כל הספר באותה שמלה כחולה ופרחוניית. כל הילדים דומים בחיצוניותם: בגדיהם מוקפדים וכולם לבני עור, וכך אין ייצוג לקבוצות אחרות. כל הדמויות בספר הם ילדים, חוץ מאמה של הגיבורה, המופיעה בפתיחה ובסיום. הילדים תמימים, ילדותיים, רגועים ומנומסים. הם מעסיקים את עצמם: קוראים, בונים או משחקים בחדווה בלי להתלכלך ובלי להתגרות בילדים אחרים, חוץ משתי ילדות **יוצאות דופן**: האחת בוכה משום שנשפכו מים על הציור שלה, והילדה שלצדה כועסת (14).

חדרה של הגיבורה מכיל פרטים רבים צבעוניים ונעימים, וגני השעשועים מעוצבים ונקיים. אין קשר ביניהם לבין המציאות המוכרת לנו ממשחקי הילדים, ומגני הילדים הציבוריים המוזנחים. הציורים צבעוניים, מלאי פרטים, נעימים ועדינים מאוד, וברקע מופיע עיטור חוזר של מעוינים או פרחים או צמחים. העצים אינם מוכרים לנו מהמרחב שלנו. רק רמז אחד מרמז על המרחב המקומי: צבר יחיד בעציץ על גג הבית (6).

האירועים מתרחשים לכאורה במקומות המוכרים לילד: בגינה ציבורית מטופחת ובה עצים וצמחים, אבל הם אינם מוכרים לילדים הישראלים. הילדים עסוקים במשחק רגוע, ובעלי החיים

משתלבים בהרמוניה. כשהילדים מאוירים בתוך חדר ועסוקים בפעילות, לא ברור אם החדר נמצא בבית פרטי או בגן – החדר סימבולי ודמויות הילדים נראות כמרחפות בחלל.

גם המאיירת נהיר-נאי הוסיפה **פעלים ויזואליים שאינם מופיעים** בטקסט הכתוב: הידיים מכות בפטיש (4), עורמות קוביות (5) ומחבקות דובי (5), והפה מפריח בועות סבון (9) ומנגן בחלילית (9).

בספר **מגוון משחקי ילדים**, חלקם משחקים נוסטלגיים המוכרים להורים: קפיצת חמור (7) ומשחק בטלפון המכיל חוט וקופסאות (12). משחקים אחרים מוכרים לנמענים הצעירים: הסעת מכוניות (5), משחק בבית עץ (5), הערמת קוביות צבעוניות (5), ריקודים (6), קפיצה מעל דלגית (6), משחק בכדור (7), התחפשות לאימא והאכלת הדובי (8). נגינה בחלילית והפרחת בועות סבון (9), משחק בכדורגל (11), תקיעה בחצוצרה (12), צביעה בצבעי מים (14), קריאה בספר (15), צפייה בחרק באמצעות זכוכית מגדלת (15).

המאיירת הוסיפה **בעלי חיים ביתיים רבים** האהובים על הילדים: צב, כלב, ארנבות, חתול, דג, ציפור וזבוב. כן צויר ילד האוחז רצועה ואליה קשור בעל חיים, אולי כלב? (9)

גם נהיר-נאי משתמשת ב**שפת הקומיקס** כדי להבליט את התנועה בזמן הפעילות: רגליים – קפיצה וריצה, פה – דיבור ותנועה של בועות סבון, אף – התעטשות וקינוח האף וכן הרחה של הכלב, אוזניים – חצוצרה משמיעה תרועה, ועיניים – מנורה דלוקה.

הפתיחה והסיום מעגליים, אם כי יש חריגה: הסיפור מתחיל בחדרה של הילדה, וניתן לזהות את מיטתה ואת מצעיה לפי הדוגמה המודפסת עליהם, ולפי הבובה והדובי הישנים אתה, אלא שבפתיחה היא לבושה בבגד שילווה אותה לכל אורך הספר, ובסיום היא לבושה בפיג'מה. בפתיחה ובסיום **מרחפים בחלל** אביזרים ודמויות-אורנמנטים המופיעים בסיפור: דובי, בובה, ילד, כלב, ענף, דגים וחצוצרה: אולי הם חלק מהחלום או מההילה שעוטפת את הילדה. על כל פנים, נראה שהם חלק משפתה הייחודית של המאיירת. בדף האחרון – על הרקע של שיכון עירוני, דודי שמש, עציצים, חתול וציפור – יושבת האם חבוקה עם בתה על הירח, ומצביעה על הכוכבים: אולי היא משוחחת עם ילדתה? מביעה משאלה?

הטקסט כתוב במרכז הדף והוא ממורכז. הרקע עמוס בפרטים ובקישוטי עלים ופרחים בגדלים ובגוונים שונים, ובכך הוא מתחרה על תשומת לבו של הקורא.

הילד הישראלי – ערבי או יהודי – המסתכל באיורים האסתטיים יכול לחשוב שכך נראים הגנים הציבוריים בחו"ל, משום שגינה מטופחת ויפה אינה מוכרת לו בסביבתו הקרובה. הילדים המסודרים והאדיבים, המשתפים פעולה זה עם זה בלי לריב ולהתווכח, אינם חלק מעולם חוויותיו האישיות. הציורים חסרים אמירה על החיים האמיתיים, ובעצם אמירה כלשהי.

מבוגר המקריא את הספר מבין שהמאיירת בחרה לשקף עולם ילדות תמים ואידילי, שאינו קיים במציאות. ייתכן שהוא יפנה את תשומת לבו של הילד להתנהגותם המנומסת של הילדים וידרוש ממנו לנהוג כמותם.

דיון

הטקסט של הספר **למה כל לילה אני עייפה?** הוא אוניברסאלי ואקטואלי. הוא מתאים לילדים בכל מקום ובכל עת. הספר מורכב מפעלים רבים המוכרים ברובם לילדים, ולדעת הסופרת, הוא מאפשר לאם לפתוח בשיחה עם ילדתה לפני השינה. בפתחה ובסיום מתנהל דיאלוג בין האם לבתה, דיאלוג שמצביע על קרבה ואהבה. שני המאיירים שאיירו את הספר העניקו לו פרשנויות שונות.

נתן הלפרן עיגן את הספר במציאות הישראלית: הוא מציג מצבים הומוריסטיים מחיי היומיום, הילדים יכולים להזדהות עם מעשי הגיבורה, והמבוגרים המקריאים את הסיפור יכולים לזהות בו את עצמם ולהבין מהי הדוגמה האישית שהם משמשים לילדיהם. ביקורתו על החברה הישראלית ברורה, אך ייתכן שאופן איורה של הגיבורה (חזותה המפחידה ובעיקר חוסר הפרופורציה בתיאור דיוקנה ירתיע את הילדים ויקשה עליהם להזדהות אתה. עם זאת, ציוריו של הלפרן, בעלי החותם האישי, מעניינים בדרך הצגתם על כפולת העמודים, ודורשים מהצופה מאמץ בפענוח הסיטואציות, ובעיקר מעלים חיוך.

איוריה הפרופורציונאליים והמתוקים של תמר נהיר-ינאי, מהנים הנאה אסתטית ומושכים את תשומת לבו של הצופה בהם, אך אינם משקפים עולם מציאותי. אין בספר איורים של מבוגרים, חוץ מאיורי האם הרכה בתחילת הספר ובסופו. חברת הילדים מופיעה כחברה אוטופית והרמונית ללא מעורבות של מבוגרים. האורנמנטים המרחפים ברקע, החוזרים ומופיעים בדפי הפתיח ולאורך כל הספר – חתימתה האישית של המאיירת – יפים למדי, אך חבל שהמאיירת לא ביטאה דרכם רעיונות נוספים.

להתאמת הטקסט והאיור בספרי הילדים לגיל הנמענים יש השפעה רבה על קליטת הסיפור, על פיתוח טעמו האסתטי של הילד, ובעקבות זאת – על התפתחותו האישית. לכן תמונה בחירתה של "ספריית אלפנוס" לייעד לילדים בני חמש, בגני חובה ערביים, ספר המתאים לילדים מגיל שלוש. כך גם תמונה תמיכתה באיור הספר מחדש. קשה להעריך מדוע בחרה הוועדה של "ספריית אלפנוס" בספר זה לספר מומלץ לגני חובה, ולדעתי יש מקום לחדד את המטרות שהציבה לפני הוועדה.

ביבליוגרפיה

מקורות ראשוניים

- שניר, מיריק (2002). **למה כל לילה אני עייפה?** איור: נתן הלפרן. בני ברק: הקיבוץ המאוחד.
שניר, מיריק (2016). **למה כל לילה אני עייפה?** איור: תמר נהיר-ינאי, תל אביב: הוצאת יסוד.

שניר, מיריק. אתר הבית (16.6.16):

http://mirik-snir.com/pages/hebrew/books/books.php?item_id=71

סניר, מיריק (2015). **לماذا أشعر بالتعب كل ليلة؟**. رسومات: تمار ينير بنّاي إسرائيل: يسود ومكتبة الفانوس وصندوق غرنسيون.

מקורות משניים

גונן, רות תור (1999). "ההפתעה שמעבר לכריכה: דפי פתיח וסיום". **ספרות ילדים ונוער**, 100, עמ' 61-70.

גונן, רות תור (2000). "בין השורות ובין הצורות". **עולם קטן**, 1, עמ' 41-68.

סונין, אילנה (1989). "על המחויבות והאחריות של מאייר ספר ילדים כלפי הקורא-ילד". **מעגלי קריאה**, 18-19, עמ' 99-106.

Lanes, Selma G. (1980). **The Art of Maurice Sendak**, N.Y.: Abrams.